

Jakub Morawiec

Mikill maðr ok sterkr — czyli jak powinien wyglądać skald

Przegląd Historyczny 100/3, 437-446

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JAKUB MORAWIEC
Uniwersytet Śląski
Instytut Historii

Mikill maðr ok sterkr — czyli jak powinien wyglądać skald*

Średniowieczna literatura islandzka, reprezentowana przede wszystkim przez zróżnicowane tematycznie sagi pokazuje, jak Islandczycy XIII w. widzieli przeszłość wyspy i jej mieszkańców — swych przodków, z których byli dumni. Odbiorców poszczególnych narracji z ludźmi i wydarzeniami z najstarszego okresu dziejów wyspy¹ łączyły bardzo dokładne, sięgające przeważnie kilku pokoleń wstecz, wywody genealogiczne oraz poezja, której skomponowanie przypisywano niektórym bohaterom sag. Utwory poetyckie traktowano jako swoisty „głos przeszłości”, choć często informowały one nie tyle o dawnych wydarzeniach, co myślach, uczuciach i wrażeniach poszczególnych postaci². Zatem nie dziwi, że wśród ulubionych bohaterów sag znaleźli się skaldowie, których barwne losy oraz poezja były opowiadane a potem spisywane³.

Tzw. sagi skaldyczne przedstawiają historie poszczególnych poetów, którzy zasłynęli zarówno dzięki utworom skomponowanym na dworach władców (głównie skandynawskich), jak i różnym, nieraz dramatycznym przygodom, nieradko

* Prezentowane rozważania mają charakter wstępny, będąc częścią zakrojonych na większą skalę i rozłożonych w czasie badań nad rolą i statusem skaldów we wczesnośredniowiecznej Skandynawii.

¹ Zdecydowana większość sag rodowych lub bardziej precyzyjnie — sag o Islandczykach (*Íslendingasögur*) traktuje o wydarzeniach, które miały wydarzyć się między przełomem IX i X w. a ok. 1030 r. Stąd w literaturze przedmiotu ogólnie przyjmuje się dla nazwania tego okresu, angielski termin *saga age*. Cf. V. Ólafsson, *Dialogues with the Viking Age: Narration and Representation in the Sagas of the Icelanders*, Reykjavík 1998; J. Kristjánsson, *Eddas and Sagas*, wyd. IV, Reykjavík 2007.

² Na temat *prosimetrum* i roli poezji w sagach cf. J. Harris, *Prosimetrum of Icelandic Saga and Some Relatives*, [w:] *A collection of comparative studies of a number of mixed prose-and-verse literatures, from Europe to the Orient, from classical culture to the 19th century*, wyd. J. Harris, K. Reichl, Woodbridge 1997; P. Meulengacht Sørensen, *The Prosimetrum Form 1: Verses as the Voice of the Past*, [w:] *Skaldasagas. Text, Vocation and Desire in the Icelandic Sagas of Poets*, wyd. R. Poole, Berlin–New York 2001, s. 172–190.

³ Na temat sag skaldycznych cf. ibidem.

prowokowanym przez treść ich utworów. Sagi te przeważnie zawierają opisy swoich bohaterów, m.in. zewnętrznego wyglądu. Te opisy i ich rola w poszczególnych narracjach są przedmiotem tego artykułu.

„Hallfreðar saga”⁴ opisuje losy Hallfreða Ottarsona — ulubionego skalda króla Norwegii Olafa Tryggvasona. Zgodnie z przekazem sagi poeta ten tworzył na dworach kolejnych władców Norwegii: jarla Hlaðir Hákona (ok. 974–ok. 995)⁵ oraz wspomnianego już Olafa (ok. 995–1000)⁶. Jednak większość narracji poświęcona jest miłości Hallfreða do Kolfinny i związanym z tym kłopotom skalda w rodzimej Islandii. Swoją miłość do ukochanej kobiety oraz nienawiść i pogardę wobec tego, który mu ją „zabrał” — męża Kolfinny, Grisa — Hallfreð wyrażał poprzez poezję, której liczne fragmenty znajdują się w sadze. Poszczególne strofy, ukazują Kolfinnę jako kobietę niezwyklej urody⁷, natomiast Grisa jako nieudolnego gospodarza, męża i kochanka⁸. Ta twórczość, wyszukana, pełna mitycznych od-

⁴ *Hallfreðar saga*, wyd. E. Ó. Sveinsson, Islenzk fornrit, t. VIII, Reykjavik 1939.

⁵ Śladem tego jest wiersz zatytułowany *Hákonardrápa*. Na jego temat cf. F. Ström, *Hieros-gamos motivet i Hallfreðr Óttarssons Hákonardrápa och den nordnorska jarlavärdigheten*, „Arkiv for Nordisk Filologi”, V. 98, 1983; J. Morawiec, *Skipt es á gumna giptu. Hallfreðr Óttarsson vandvæðaskáld i jego poezja na tle przelomowych wydarzeń w Norwegii końca X i początku XI wieku*, „Studia Historyczne”, t. L, 2007, z. 3–4.

⁶ Hallfreð miał skomponować na cześć Olafa Tryggvasona dwa wiersze, w tym jeden pośmiertny (*Óláfsdrápa, Óláfsdrápa erfídrápa*). Na ich temat cf. B. F. i d. j. e. s. t. ø. l., *Det norrøne fyrstediktet*, Bergen 1980; J. Morawiec, op. cit. Saga przytacza także grupę strof, które skald miał ułożyć wobec tego władcy na temat porzucenia starych pogańskich bóstw i uznania wiary w Boga chrześcijańskiego. Na temat tzw. *conversion verses* cf. R. Poole, „The Conversion verses” of Hallfreð vandvæðaskáld, „Maal og Minne” t. I, 2002, s. 15–37; D. Whaley, *The „Conversion verses” in Hallfreðar saga: Authentic Voice of a Reluctant Christian?*, [w:] *Old Norse myths, literature and society*, red. M. Clunies Ross, Viborg 2003, s. 234–257; J. Lindow, *Akkerisfrakki: Traditions Concerning Óláfr Tryggvason and Hallfreðr Óttarsson vandvæðaskáld and the Problem of the Conversion*, „Journal of English and German Philology”, t. CVI, 2007, nr 1, s. 64–80; J. Morawiec, op. cit., s. 276–277.

⁷ Hallfreð czynił to przede wszystkim poprzez odwołania do mitycznych bogiń i walkirii określając Kolfinnę jako *Ilmr unnar dags* („Ilmr [walkiria] jasności dnia”), *næða Sif sloedu* („Sif [bogini] skrzyni na suknie”), *hirði–Nauma sævar báls* („Nauma [bogini] strzegąca morskiego ognia [złota]”) oraz *ðlbekkjjar Syn* („Syn [bogini] ławy z piwem”). Cf. J. Morawiec, *Wielkie namiętności i ich społeczno–polityczne reperkusje na przykładzie Hallfreðar saga i Bjarnar saga Hitdælakappa*, [w:] *Cor hominis. Wielkie namiętności w dziejach, źródłach i studiach nad przeszłością*, red. S. Rosik, P. Wiśniewski, Wrocław 2007.

⁸ Temu poświęcone są między innymi strofy skalda określane jako *Grissvísur*, w których Hallfreð na przykład sugeruje, że wszelkie fizyczne zbliżenia między Grisem a Kolfinną są *de facto* gwałtem z jego strony, a córka Avaldiego musi znosić męża: *heitr ofremðar sveiti leggr af Grisi at leggjjar iss lýsibrekku* („gorący pot niepohamowanej siły płynie od Grisa ku lśnającemu zbroczu łodu ramion [srebro–kobieta–Kolfinna]”). Córka Avaldiego *þolir kvöl hjá honum* („cierpi z nim męża”) i będąc zupełnie bierną *dreyipiligr drúpir hjá hönun sem alpt á sundi* („smutno opada za nim [na łożu] jak labądz na wodę”). Gris według skalda to *ófriðr orþægir* („niespokojny odpychacz kos”), którego miejsce to *viðan stęðul ok langa kvi* („szeroka obora i długa owczarnia”). Zdaniem Hallfreða, Gris nie jest w sta-

nośników i wzorowa metrycznie, z jednej strony uczyniła Hallfreda sławnym, z drugiej jednak odbiorcy sagi mogli przekonać się o jej negatywnym wydźwięku. Burzyła ona porządek społeczny, zmuszała do gwałtownych reakcji obrażanego Grisa. W rezultacie Hallfred w pełni zasłużył na określenia *ójafnaðarmaðr* (ten, który powoduje niestabilność)⁹ czy też *vandræðaskáld* (skald kłopotliwy). *Note bene* drugi z tych przydomków nadał mu Olaf Tryggvason.

Omawiana saga skupia się na postaci wyjątkowej, zarówno swoim talentem poetyckim, jak i postawą w relacjach międzyludzkich. Z tymi cechami zdaje się w pełni współgrać fizyczny wygląd jej protagonisty. Czytamy o Hallfredzie, że *hann var snimma mikill ok sterkr, karlmannligr ok skolbrunn nokkut ok heldr nefljótr, jarpr á hár, ok för vel; skáld var hann gott ok heldr niðskár ok margbreytinn; ekki var hann vinsæll*¹⁰ („wkrótce wyrósł na silnego, męskiego i rosłego, z raczej krzaczastymi brwiami i brzydkim nosem ale z pięknymi, brązowymi włosami. Był dobrym poetą choć skłonny do oszczerstw i zmiennym. Nie cieszył się popularnością”).

Z jednej strony charakterystyka ta jest dość typowa dla sag. Jednak Hallfred, a zwłaszcza jego wygląd fizyczny, został przedstawiony w narracji w sposób wyjątkowy. Nikt inny z osób pojawiających się w utworze nie jest tak dokładnie opisany. Szczególnie brakuje uwag poświęconych ich urodzie. Nawet słynąca z kobiecych wdzięków Kolfinna, którą Hallfred namiętnie kocha, wprowadzona jest do narracji przy pomocy dość ogólnego stwierdzenia: *væn kona ok ofláti mikill* („piękna i bardzo błyskotliwa kobieta”)¹¹. Tak samo ma się rzecz z Olafem Tryggvasonem, o którym dowiadujemy się jedynie, że *var mikill vexti* („był on dobrze zbudowany”)¹², choć przecież jego sława, status i znaczenie w średnio-wiecznej tradycji skandynawskiej są nie do przecenienia¹³.

Wydaje się, że ta z pozoru zaskakująca i niezrozumiała sytuacja może znaleźć wyjaśnienie. Hallfred, ze swoimi krzaczastymi brwiami i brzydkim (być może krzywym) nosem, nie był chyba mężczyzną zbyt urodziwym. Nie zmieniały tego ponoć piękne (być może bujne i długie) włosy. Natomiast był on silny, męski i wy-

nie odpowiednio reagować na zarzuty Hallfreda gdyż jest *litt halr em hvíti* („małym bladym chłopcem”). Cf. J. Morawiec, *Nidvisur i mansöngur — różne aspekty seksualności w poezji skaldów* (w druku).

⁹ Na temat tego określenia cf. B. B a n d l i e n, *Strategies of Passion*, Turnhout 2005, s. 69.

¹⁰ *Hallfredar saga*, s. 141.

¹¹ Ibidem, s. 140. O Valgerð, siostrze Hallfreda, także dowiadujemy się ogólnie, że *var allra kvenna fríðust* („była najpiękniejszą z kobiet”), ibidem, s. 141.

¹² Ibidem, s. 152.

¹³ Cf. L. L ö n n r o t h, *Studier i Olaf Tryggvasons saga*, „Sammlaren”, t. LXXXIV, 1963; Ó. E i n a r s - d ó t t i r, *Olaf Tryggvason — rex Norvegiae 994–999. Christian ethics versus teutonic heroism*, [w:] *Scandinavia and Christian Europe, Papers of the 12th International Saga Conference*, Bonn 2003; Th. A n d e r s s o n, *The Growth of the Medieval Icelandic Sagas (1180–1280)*, Ithaca–London 2006.

różniał się wzrostem. Można sądzić, że nieprzypadkowo temu opisowi towarzyszy wzmianka, że choć Hallfreð był dobrym poetą, nie cieszył się sympatią ludzi ze względu na zmienny charakter i skłonność do oczerniania innych¹⁴. Zapewne istnieje związek pomiędzy wyglądem skalda a jego poezją. Warto zwrócić uwagę, że w sadze poświęcono niewiele miejsca utworom, które Hallfreð ułożył na cześć różnych władców, w wielu wypadkach ograniczono się do ich wyliczenia. Przeważająca liczba strof przytoczonych w sadze odnosi się do miłosnych uniesień skalda wobec Kolfinny oraz wyrazów pogardy i nienawiści wobec Grisa. Komponując i głosząc te strofy skald występuje z pozycji potencjalnego najlepszego męża i kochanka dla swojej wybranki, najpełniej doceniającego nie tylko jej urodę¹⁵ oraz bezdyskusyjnie lepszego mężczyzny, wojownika i gospodarza, niż jej mąż. W utworach swych Hallfreð próbuje, jak się okazuje nieskutecznie, nakłonić Kolfinnę do spędzenia z nim nocy, a także dwukrotnie wyzywa Grisa na pojedynek. Poezja skalda i wynikające z niej czyny nawiązują do zespołu wartości, które określają, a przynajmniej powinny określać prawdziwego mężczyznę (męstwo, odwaga, zaradność w relacjach z kobietami i w gospodarowaniu majątkiem, poważanie ze strony krewnych i możnych ówczesnego świata). Hallfreð aspiruje do tych wartości. Wiedząc o tym łatwiej możemy zrozumieć, że skald został przedstawiony jako *snimma mikill ok sterkr ok karlmannligr*. Jedynie wykazując posiadanie tych cech, skald mógł być uznany za wiarygodnego w stosunku do tych, którym zarzucał ich brak. Możemy zatem uznać, że istniał związek pomiędzy wyglądem zewnętrznym Hallfreða a jego poezją. Wygląd skalda niekoniecznie musiał wzbudzać sympatię, ale nie dało się zaprzeczyć, że poeta był rosły i silny, jednym słowem męski. To samo można powiedzieć o jego poezji — choć Hallfreð nie zaskarbiał nią sobie sympatii, nie ulegało wątpliwości, że był dobrym poetą¹⁶. Fakt, że prezentacja ściśle łączy jego wygląd i twórczość, zdaje się nie pozostawać kwestią przypadku.

Podobne obserwacje przynosi „Kormáks saga” poświęcona innemu skaldowi — Kormákowi Ogmundarsonowi¹⁷. Bohater sagi, gdy dorósł, zakochał się w przypadkowo spotkanej młodej dziewczynie, Steingerd Þorkellsdóttir, z którą zaczął

¹⁴ Niemal identycznie przedstawiony jest inny znany skald Þorð Kolbeinsson (*ekki var Þórðr mjök vinsæll af alþýðu, því at hann þótti vera spottsamr ok grár við alla þá er honum þótti dælt við*). Cf. *Bjarnar saga Hitdaelakappa*, wyd. S. Nordal, G. Jónsson, Íslenzk fornrit, t. III, Reykjavík 1938.

¹⁵ Wbrew narracji sagi, strofy, które Hallfreð miał komponować na cześć Kolfinny, wskazują, że doceniał także jej walory jako jego ewentualnej żony — strażniczki domowego ogniska i calości gospodarstwa.

¹⁶ B. Almqvist, *Norrön niddiktning*, 1: *Nid mot furstar*, Uppsala 1965, s. 60, wskazuje, że komponowanie *nidvisur* wymagało szczególnych umiejętności ze strony skalda.

¹⁷ *Kormáks saga*, wyd. E. Ó. Sveinsson, Íslenzk fornrit, t. VIII, Reykjavík 1939. Z innych przekazów dowiadujemy się, że Kormák miał komponować wiersze na dworach jarla Hlaðir Sigurda oraz króla Norwegii Haraldza Szarego Plaszcza, jednakże saga nie przytacza strof należących do tych poematów.

się systematycznie spotykać. Ze względu przede wszystkim na oczekiwania ojca wybranki, Kormák postanowił się z nią ożenić. Ślub jednak nie doszedł do skutku ze względu na klątwę rzuconą na skalda. W rezultacie ukochana poety została wydana za Bersiego a później sama poślubiła Þorvalda tinteinn. Mimo to Kormák cały czas kochał Steingerd. Będąc utalentowanym poetą nie tylko sławił jej urodę¹⁸, ale także w obsceniczny sposób nawiązywał do przeszłych i ewentualnych przyszłych wspólnie spędzonych nocy¹⁹. Jednocześnie atakował kolejnych małżonków Steingerd, wyzywając ich na pojedyńki i obrażając ich w strofach układanych na ich temat²⁰. Warto zwrócić uwagę na jeszcze jeden element wyraźnie obecny w poezji Kormáka. Chodzi o częste odwołania skalda do Odyna jako boga poezji i dawcy poetyckiego talentu, a zatem protektora skalda.

Interesujące, że Kormák, podobnie jak wcześniej Hallfreð, został opisany jako jedyny z bohaterów mu poświęconej sagi: *Kormák var svart á hár ok sveipr í hárinu, hǫrundljóss ok nǫkkut líkr moður sinni, mikill ok sterkr*²¹ („Kormák miał ciemne kręcone włosy i jasną cerę i był raczej podobny do swojej matki, był duży i silny”). Saga nie przytacza podobnych opisów wyglądu ani Bersiego²², ani Þorvalda tinteinn²³ — rywali Kormáka. Nie przedstawia też bliżej urody pięknej Steingerd²⁴.

¹⁸ Skald czyni to między innymi poprzez porównywanie ukochanej do bogiń i walkirii: *fald Gerð* („Gerd nakrycia głowy”), *Frid gollmens* („Frid naszyjników”), *Hlin hringa* („Hlin pierścieni”), *allkvit Eir aldbekks Áta* („najjaśniejsza Eir ognia ławek Atliego [morze<zloto<kobieta]”), *vel borin Hlin haukmoerar* („dobrze urodzona Hlin kraju jastrzębia [ramię]”), *Ilm erma* („Ilm rękawów”), *Nanna ljósu líki beðjar* („Nanna łóżka o jasnym cieple”), *Gunnr sunds herkis* („Gunnr ognia cieśniny [złota]”), *Gná borða* („Gna stołu/ozdób, błyskotek”), *Gefn ljós lín* („Gefn jasnych płócien”), *Hnoss hornþeyjar* („Hnoss napoju rogu [piwo]”). Kormák docenia także Steingerd jako przyszlą żonę nazywając ją *Hrist brims lauka* („Hrist przybrzeżnych ziół”), *baugsoem liðs lind* („okryta pierścieniami lipa piwa”), *ǫl-Sǫgu* („Saga piwa”), *ǫlstafns linns lýsi grund* („świątlisty grunt naczyń z piwem”). Cf. J. Morawiec, *Nidvisur i mansǫngr*.

¹⁹ W jednej ze strof skald przypomina Steingerd, jak byli beztroscy leżąc w jednym łóżu (*oss angrlaust, i eina sæing*). W kolejnej strofie Kormák przypomina wybrance o tym jak spędzili razem pięć srogich nocy (*finm nætr saman grimmar*). Cf. J. Morawiec, *Nidvisur i mansǫngr*.

²⁰ Mając na myśli męża Steingerd, Þorvalda, skald pyta w jednej ze strof ukochaną *hvi þú skylðir verða gefin tindráttar manni* („dlaczego miałabyś być wydana za druciarza garnków?”). Dodaje też, że trudno cieszyć się z tego, że będzie żoną kogoś, kogo można określić mianem *blotamannr* (zniewieściał). Cf. J. Morawiec, *Nidvisur i mansǫngr*.

²¹ *Kormáks saga*, s. 206.

²² O Bersim czytamy jedynie że był *auðigr maðr ok góðr drengr, mikill fyrir sér* („przyzwoitym, bogatym i wpływowym człowiekiem”), ibidem, s. 224.

²³ O Þorvaldzie czytamy z kolei, że był *maðr auðigr ok hagr, skáld ok engi skǫrungr i skaplyndi* („bogaty i uzdolnionym człowiekiem, poetą lecz brakowało mu stanowczości charakteru”), ibidem, s. 263.

²⁴ O jej urodzie dowiadujemy się dopiero dzięki strofom samego skalda, który między innymi sławi piękno jej oczu i kostek(!!!). Cf. J. Morawiec, *Nidvisur i mansǫngr*.

Sposób, w jaki saga prezentuje skalda, pozwala domyślać się, że był on przystojnym mężczyzną. Przede wszystkim zwrócono w nim uwagę na dwie rzeczy: podobieństwo Kormáka do matki oraz to, że był roslym i silnym mężczyzną. Imiona skalda i jego matki (Dalla) w zgodnej opinii badaczy wskazują na ich irszkockie pochodzenie. Choć najprawdopodobniej odsetek ludności wywodzącej się z Wysp Brytyjskich był na Islandii we wczesnym średniowieczu znaczny, podkreślenie podobieństwa Kormáka do matki²⁵ nie służyło wskazaniu na obce pochodzenie poety, lecz miało do spełnienia inną rolę.

W kontekście całości omawianego utworu umieszczenie opisu wyglądu fizycznego Kormáka wyróżnia jego protagonistę od reszty postaci. Co jednak ważniejsze, Kormák był *mikill ok sterkr*. Te cechy wyglądu, podobnie jak podobieństwo do matki, miały czynić skalda postacią wyjątkową. To zaś było ściśle związane z poezją tworzoną przez niego. Podobnie, jak w przypadku Hallfreða, fizyczne cechy skalda dobrze korespondowały z treścią przypisywanych mu strof. Kormák w pierwszej kolejności sławił piękno Steingerd i wskazywał siebie jako najlepszego dla niej kochanka, a być może i męża. Ponadto skalda miały wyróżniać bliskie związki z Odynem, najwyższym z bóstw Asgardu. Fakt ten jest sam w sobie wystarczającym powodem dla poety, aby otoczenie akceptowało jego uczucie do wybranki²⁶ oraz aby on sam czuł się wolny w komponowaniu utworów obrażających konkurentów. Lecz to nie wszystko: w jednej ze strof Kormák deklarował: *myndak skjótt drekka ǫll at Odins i ondvegi* („będę pił piwo na podwyższeniu w hali Odyna”)²⁷. Skald zdaje się przekonany, że czeka go los będący marzeniem każdego wojownika — śmierć w walce a w konsekwencji znalezienie się w doborowym towarzystwie wojów wybranych przez najwyższego z Asów i zasiadających obok niego w Walhalli²⁸. Można jednak dumę, a być może nawet zadufanie Kormáka wytłumaczyć. Skoro to Odyn obdarzył go poetyckim talentem, zapewne będzie go chciał także wyróżnić po śmierci²⁹. W takim wypadku bohater sagi nie tylko w całej narracji musi się wyraźnie odróżniać od swego otoczenia. Po raz kolejny jego poezja i wygląd zewnętrzny skutecznie to sprawiają. Dzięki ich ukazaniu odbiorcy sagi mogli lepiej zrozumieć, dlaczego rosl i silny, a prawdopodobnie także przystojny Kormák uparcie głosił miłość do ukochanej i popadał

²⁵ W interesującym nas opisie nacisk wydaje się położony na podobieństwo fizyczne. Narracja sagi wydaje się zresztą jedynie takie dopuszczać.

²⁶ Co warto przypomnieć i podkreślić, obrażonej przez Kormáka jego nieobecnością na zaślubinach i podwójnej mężatki.

²⁷ F. Jónsson, *Norsk-islandske skjaldedigtning*, t. I, *Rettet tekst*, København og Kristania 1912, s. 84.

²⁸ Cf. L. P. Słupecki, *Mitologia skandynawska w epoce Wikingów*, Kraków 2003, s. 107–112.

²⁹ Jak wskazuje jeden z poematów skaldycznych z X w., anonimowy *Eiríksmal*, u boku Odyna w Walhalli, miał przebywać między innymi Bragi, również czasem uznawany za boga poezji. Cf. L. P. Słupecki, op. cit., s. 230–233.

w konflikty z jej kolejnymi małżonkami a zarazem chęcił się szczególnymi relacjami z najwyższym z pogańskich bóstw.

Kolejna za sag skaldycznych, „Gunnlaugs saga ormstungu”, prezentuje losy innego słynnego poety, Gunnlauga Illugasona³⁰. Jego życie ułożyło się w sposób podobny do dziejów innych skaldów. Po osiągnięciu wieku 12 lat, Gunnlaug zapragnął opuścić dom i wyruszyć w świat (*útanferð*)³¹, co jednak spotkało się ze zdecydowanym sprzeciwem jego ojca. Następnie zakochał się w pięknej Heldze Þorsteinsdóttir, wnuczce Egila Skalla-Grimssona. Chęci poślubienia wybranki wciąż towarzyszyło pragnienie wyruszenia w świat, czego nie mógł zrozumieć ani zaakceptować ojciec Helgi, Þorstein. W końcu Gunnlaug, dopiął swego: ukochana została mu przyrzeczona, a równocześnie on sam dostał trzy lata na odbycie zagranicznych wojaży. W ich trakcie, Gunnlaug odwiedzał dwory władców w Skandynawii i na Wyspach Brytyjskich, gdzie prezentował poezję skomponowaną na ich cześć³². Dla całości narracji istotnym momentem podróży jest poetycki pojedynek z innym islandzkim skaldem, Hrafnem Onundarsonem, do którego doszło na dworze szwedzkiego króla Olafa. Podstępnie pokonany w pojedynku Hrafn zapowiedział zemstę i dokonał jej równie podstępnie żeniąc się z przyrzeczoną Gunnlaugowi Helgą. Ten fakt w znaczący sposób wpłynął na postawę i poczynania bohatera sagi, który — podobnie jak wcześniej przedstawieni skaldowie — poświęcił się sławieniu urody Helgi i deklarowaniu swojego uczucia, oraz rywalizacji z jej mężem. Ta ostatnia oznaczała kolejne pojedynki między oponentami, które ostatecznie obu przyniosły śmierć.

Gunnlaug walczył o względy ukochanej oraz z jej mężem także przy pomocy poezji. Kierował swe strofy bądź bezpośrednio do Helgi — pięknej i ukochanej kobiety³³ — bądź do Hrafna, deklarując chęć walki z nim i zapewniając o swojej fizycznej przewadze³⁴. W oczywisty sposób poezja ta podwójnie narażała na

³⁰ *Gunnlaugs saga ormstungu*, wyd. S. Nordal, G. Jónson, Íslenzk fornrit, t. III, Reykjavík 1938.

³¹ Na temat tego motywu vide J. Morawiec, *Młody Islandczyk opuszcza ojcowiznę — motyw útanferð i jego rola w konstrukcji sag islandzkich* (w druku).

³² *Gunnlaugs saga ormstungu* wyjątkowo, w porównaniu do innych sag skaldycznych, przytacza strofy tych poematów, mianowicie *stéf* (refren) z *drápy* na cześć króla angielskiego Æthelstana oraz *stéf* i dwie strofy z *drápy* na cześć króla Dublina Siggtryga.

³³ Gunnlaug, podobnie jak inni skaldowie, czyni to między innymi poprzez odwołania do mitycznych kobiet, bogiń i walkirii, nazywając Helgę *lýsi Gunnr bauga lands* („światlista Gunnr kraju pierścieni”), *Bil fagra borða* („Bil pięknych strojów”), *vin-Gefn* („Gefn wina”), *ung Eir* („młoda Eir”). W jednej ze strof skald wprost mówi jak szaleńczo pragnął posiadać Helgę (*óðjarm at eiga*). Cf. J. Morawiec, *Nidvisur i mansöngur*.

³⁴ Jako przykład może służyć jedna z *lausavisur*, w której skald deklaruje: *nú em ek búinn ganga með tognum hjörvi út á eyri alvangs; goð umni gort greppi happy; skalk kljúfa i tvau með ljósum mæki velgs lokka hnakk Helgu ljúfs; vink haus lóks lausan frá bol* („jestem gotowy podążyć na wyspę, gdzie walka się szykuje; Bóg zapewni poecie zwycięstwo; obnażony miecz w mej dłoni; na dwoje rozszekam

szwank honor Hrafna, który sam był skaldem, stąd ich rywalizacja szybko przybrała zdecydowany i dramatyczny przebieg. Warto jednak pamiętać, że Gunnlaugowi zdarzało się podważać honor innych już wcześniej. Gdy Illugi, jego ojciec, nie zgodził się na wyjazd syna w wieku 12 lat, ten ostentacyjnie opuścił dom i szukał schronienia u Þorsteina Egilssona w Borg. Honor tego ostatniego Gunnlaug wystawił na próbę, gdy chciał na nim wymóc dwie rzeczy, na które Þorstein absolutnie nie chciał się początkowo zgodzić: ślub skalda z Helgą i jego wyjazd za granicę. Przy okazji saga wkłada w usta Þorsteina znamienne słowa, skierowane do Gunnlauga: *Vita skyldir þú first, hvat þú vildir. Ertu eigi ráðinn til útanferðar ok lætr þó, sem þú skylir kvángask? Er þat ekki jafnræði með ykkur Helgu, meðan þú ert svá óráðinn, ok mun þvi ekki verða á litil*³⁵ („Najpierw zdecyduj czego chcesz. Czyżbyś nie zdecydował się na wyjazd? A jednocześnie zachowujesz się tak, jakbyś planował się ożenić. Nie będzie dobrą rzeczą dla ciebie i Helgi żenić się teraz skoro ty jesteś tak niezdecydowany³⁶, nie jestem jeszcze gotowy aby podjąć decyzję”).

Podobnie jak poprzednio prezentowane utwory, „Gunnlaugs saga” przekazuje dość dokładny i wymowny opis wyglądu protagonisty, który — jak można się spodziewać — mocno wyróżnia się na tle innych postaci: *Svá er sagt, frá Gunnlaugi, at hann var snimmendis bráðgörr, mikill ok sterkr, ljósjarpr á há, ok fór allvel, svarteygr ok nokkut nefljótr ok skapfelligr í andliti, miðmjór ok herðimikill*³⁷ („Mówi się, iż Gunnlaug był wyrosnięty nad swój wiek, duży i silny, z jasno kasztanowymi włosami, które pasowały do niego, ciemnymi oczami i raczej brzydkim nosem. Miał miłą twarz, smukłą talię i szerokie ramiona. Był bardzo męski”). Pozostałe postacie pojawiające się w sadze nie zostały opisane tak szczegółowo. O Heldze, ukochanej skalda, dowiadujemy się, że po prostu była *in fagra* (piękna). Jedynie o Hrafnie dowiadujemy się, że był *mikill maðr ok sterkr* (silnym i roslym mężczyzną). Sytuacja ta jednak nie może dziwić, skoro także Hrafn jest *skáld gott* (dobrym skaldem). Saga przytacza także jego strofy, w których, podobnie jak główny bohater utworu, z jednej strony mówi o swym uczucie do Helgi, z drugiej zaś deklaruje chęć walki z Gunnlaugiem.

Ciekawe, że opis wyglądu głównego bohatera sagi ludzaco przypomina wygląd Hallfreða Ottarsona. Obydwaj mieli brzydkie nosy i kasztanowe włosy, byli także męscy, rośli i silni. Jeśli do tego dodamy, że obydwoj spotkali się, gdy Gunnlaug przybył do Norwegii, zbieżność ta nie wydaje się przypadkowa³⁸.

dłonie kochanka Helgi; w końcu moim jasnym mieczem, odetnę głowę od jego szyi”), F. Jónsson, op. cit., s. 187.

³⁵ *Gunnlaugs saga ormstungu*, s. 66.

³⁶ Słowo *óráðinn* może być też przetłumaczone jako nierozsądny.

³⁷ *Gunnlaugs saga ormstungu*, s. 59.

³⁸ Nie można wykluczyć, że postać Gunnlauga była kształtowana po części także pod wpływem historii Hallfreða.

Podobnie jak w poprzednio omawianych sagach, opis wyglądu Gunnlauga zdaje się współgrać z jego postawą, zachowaniem oraz komponowaną przez niego poezją. Skald wyróżniał się roslą i męską postawą, a także — dla odmiany — brzydkim nosem. Jednocześnie jego losy to niemal ciągła chęć wyróżnienia się na tle innych. Wymownie brzmią wymówki jakie Gunnlaug kieruje pod adresem ojca Helgi, któremu mówi, że nie znajdzie lepszej partii dla swojej córki niż on sam. Stąd to, co dla Þorsteina jest nierozsądne i nie do pogodzenia (jednoczesny wyjazd i ślub Gunnlauga), dla skalda jest w pełni usprawiedliwione. Mógł on w pełni pozwolić sobie na taką postawę, na określenie *óráðinn*. Uprawniał go do tego nie tylko wygląd fizyczny, ale także — a może nawet przede wszystkim — poetycki talent, który skald pożytkował zarówno w trakcie *útanferð* jak i w rodzinnych stroinach.

Z tego też powodu jedyną osobą, która mogła skutecznie konkurować z Gunnlaugiem był Hrafn. Warto zwrócić uwagę, że obaj poeci w równym stopniu wykazywali się męską postawą. Z niemal jednakowym zapalem zabiegali o względy Helgi i dążyli do poślubienia jej. Ich poetycki pojedynek to prezentacja poematów, które obydwaj miały być *vel* (dobrze). Tak naprawdę tylko spryt Gunnlauga zadecydował o tym, że to on wyszedł z poetyckiego pojedynku zwycięsko. To samo odnosi się do ich pojedynków zbrojnych, które toczyli zarówno w Islandii, jak i w Norwegii. Obydwaj rywale walczyli równie zaciekle i żaden z nich przez długi czas nie był w stanie wykazać swej przewagi nad przeciwnikiem. Dopiero dzięki sprytowi Hrafn, już śmiertelnie ranny, zadał Gunnlaugowi cios, który pozbawił go życia.

Losy obu rywali łatwiej zrozumieć mając na uwadze, że w znaczący sposób wyróżniali się na tle innych postaci pojawiających się w sadze. Wyróżniali się przede wszystkim talentem poetyckim, ale także męską, roslą postawą i siłą.

Losy Hallfreða, Kormáka oraz Gunnlauga to zaledwie część tradycji o sławnych islandzkich skaldach, zachowanej w poświęconych im sagach. Niemniej możemy ich historie uznać za reprezentatywne biorąc pod uwagę, że zawierają wszystkie elementy charakterystyczne dla tego typu narracji³⁹. Należy podkreślić, że opisy wyglądu fizycznego bohaterów nie są wyłączną cechą sag skaldycznych, lecz przewijają się przez wiele z *Íslendingasögur*. Jednak w opowieściach o słynnych poetach możemy mówić o szczególnie ważnej roli tego typu prezentacji. Wydaje się, że podkreślenie urody a przede wszystkim męskiej postawy bohatera, z którą wiązały się siła, wzrost i mocna budowa ciała, pozwalało lepiej zrozumieć postawę, odczucia i decyzje podejmowane przez skaldów. Ponadto ich wygląd peł-

³⁹ Wśród nich należy przede wszystkim wymienić poetycki talent protagonisty, wątek miłosny i związaną z nim rywalizację z małżonkami ukochanej, poetyckie sukcesy na dworach władców. Cf. M. Clunies Ross, *The Skald Sagas as a Genre: Definitions and Typical Features*, [w:] *Skaldasagas. Text, Vocation and Desire in the Icelandic Sagas of Poets*, red. R. P o o l e, Berlin–New York 2001, s. 25–49.

niej wyjaśniał treść komponowanych przez nich *mansǫngr* i *nidvísur*, poezji „złej”, która obrażając i oczerniając, siała zamęt i wprowadzała chaos w relacjach społecznych. Poprzez strofy tego typu skaldowie odwoływali się do wartości, które sami mieli posiadać lub które za wszelką cenę chcieli wykazać, podkreślając przy tym ich brak u innych. To właśnie umiejętność komponowania tego typu poezji, połączona z wyróżniającym wyglądem, usprawiedliwiała podejmowane przez nich decyzje, czasem nierozsądne lub niewytłumaczalne. Z drugiej strony to właśnie ich wygląd oraz postawa uwiarygodniały poezję, którą komponowali. A przecież to ze względu na wiersze pamiętano o nich i tworzone poświęcone im sagi.

Warto zwrócić uwagę, że mimo wszystko wygląd całej trójki przedstawiony jest dość schematycznie. Określenia typu *mikill*, *sterkr*, *karlmannligr* można w tych przypadkach określić jako typowe a zarazem wszystko mówiące. W sagach skaldycznych stają się one także hasłami–kluczami, umożliwiającymi zrozumienie losów poszczególnych bohaterów a także, co bardzo istotne, przypisywanej im poezji.

Jak musiał w takim razie wyglądać skald? Omówione powyżej przykłady, które można uznać za do pewnego stopnia reprezentatywne, wskazują, że nie musiał być osobą urodziwą. Mógł mieć nawet mało korzystne cechy, jak brzydki nos. Czego jednak nie mogło absolutnie w jego wyglądzie zabraknąć, to nad wyraz uwydatnionych wzrostu, siły i męskiej budowy ciała. Dopiero te — obecne oczywiście w nadmiarze cechy — wraz z weną poetycką, pozwalały zrozumieć, z jak nieprzeciętnymi jednostkami mamy do czynienia.

‘Mikill marðr ok sterkr’, or on the looks of a skald

The article is concerned with three Icelandic sagas devoted to outstanding poets: the *Hallfreðar Saga* (on Hallfreð Ottarsson), the *Kormáks saga* (Kormák Ogmundarson) and the *Gunnlaugs saga ormstungu* (Gunnlaug Illugason and his rival Hrafn Onundarson). The poetry of these skalds, apart from sagas recounting the deeds of kings, also encompassed verses for women whom they adored, and poems which offended and ridiculed their rivals. Morawiec notices that the examined sagas contain descriptions of the physical looks of the skalds, which is uncharacteristic, as even the women in question are only said to be beautiful with no further details. All the skalds were very tall, strong and manly; Hallfreð and Gunnlaug were also to possess ugly noses. According to Morawiec these descriptions were not incidental: their aim was intended to account for the behaviour and doings of the poets: their masculine features justified the tenacity in courting the beloved women, acts aimed at humiliating their rivals and the emphasizing of their own virtues as lovers, warriors and possessors. On the other hand, the display of any kind of handicap in their looks could be taken as a physical representation of their “bad” poetry, directed against their (usually more popular with women) rivals.